

4. Scheiding en verweving

P.J. Schroevers

Het zou kunnen zijn dat de tachtiger jaren de jaren van de verwevingsgedachte gaan worden. Er waait een nieuwe wind door het milieureldje. Het natuurbehoud is er zo langzamerhand wel mee vertrouwd dat allerlei ingrepen in de natuur wél noodzakelijk, maar níét meer te betalen zijn.

De enkele boer die de stress van de gangbare landbouwontwikkeling niet meer ziet zitten, komt tot de conclusie dat, als je eenmaal wat externe energie uitbant, de productiekosten sterk omlaag gaan. Zogenaamde 'natuurvriendelijke' resultaten zouden best nog economisch voordelig kunnen zijn. Het woord 'productiebeheersing' komt kennelijk in zwang. Alternatieve milieubehouders doen bedrijfsexperimenten – komen ze zo te hulp. Zelfs 'Wageningen' is daarbij soms geïnteresseerd.

Maar ook de andere boeren discussiëren over zin en onzin van het EEG-landbouwbeleid; vooral de jongere. Dat laatste kunnen we ook zeggen van de milieubeweging. Men is er achter gekomen dat het elkaar bevechten van belangengroepen weinig zin heeft. En dat zeker niet als het gaat om achterliggende, structurele zaken waar boer en milieubeschermer beiden slachtoffer zijn van iets anders. Daarvoor zou je juist samen moeten gaan. Men wordt zich bewust van de vervreemdende en economisch weinig benijdenswaardige toestand waarin de meeste boeren moeten leven.

Zelfs in het officiële beleid – per definitie technocratisch en conservatief – zie je verandering. Zo heten ruilverkavelingen tegenwoordig landinrichting en dat houdt meer in dan alleen een naamsverandering. Want natuurlijke ontwikkeling, rijkdom aan planten en dieren worden ook in kringen van technocraten als een belang gezien, waarmee de landbouw rekening moet houden.

Zo groeien beide belangen naar elkaar toe. Dat gebeurt dan vooral in datgene wat we een onderdeel zouden kunnen noemen van het 'witte circuit'. Dat is dat deel van onze nationale economie dat zich afspeelt buiten het bruto nationaal product, zelfs vaak buiten de portemonnee en dat een verweving van de belangen voorstaat.

Je vindt dit 'witte circuit' in de alternatieve bedrijven, in energiebesparende projecten, in zogenaamde '*soft technology*', in wetenschapsonderzoek en andere hulpverlenende instanties, in restauratieprojecten (vaak van gekraakte huizen), in goed-voedselwinkeltjes enz. In termen van de Marxisten uitgedrukt zou je het zo kunnen zeggen, dat daar nu die nieuwe maatschappij zich aan het ontwikkelen is, in de schoot van de oude.

Zo gezien is de verwevingsgedachte heel belangrijk. Een maatschappij die zich zo afhankelijk heeft gemaakt van externe energiestromen als de onze, is wel heel kwetsbaar. Nog veel te veel mensen denken dat het energieprobleem een probleem is van radioactief afval, SO₂ of brekende mammoettankers. Een niet, of alleen zijdelings, iets te maken hebben met werkloosheid, derde-wereldproblematiek, agressieve uiting en van onbehagen bij kroningsfeesten, voedselvoorziening of, om wat dichterbij huis te blijven, de diversiteit van onze flora en fauna.

Als de energiecrisis ons lijfelijk parten gaat spelen, dan staat er veel op het spel. Zal de economie van het 'witte circuit' sterk genoeg zijn om de klap op te vangen? We weten het niet, maar we weten wel dat natuurgebonden, sterk verweven en autonome structuren daar beter toe geschikt zijn dan de 'prima-de-luxe' landverbetering met hun polderpeilverlagingen, beregeningsinstallaties en natuureservaten.

Het natuurbehoud heeft zeker een rol gespeeld bij de totstandkoming van dat 'witte circuit', in het bijzonder in het begin van de zeventiger jaren. Maar die bijdrage is sterk verminderd. Dat is begrijpelijk. Natuur wordt nu eenmaal niet ervaren als een economisch goed dat je in de winkel kunt kopen wanneer je het nodig hebt. De vervreemding die hierin doorklinkt, is al zo diep geworteld dat de mensen van het 'witte circuit' er weinig aandacht aan geven. En om dezelfde reden verkocht het natuurbehoud zich aan de heersende orde.: natuur kóst immers alleen maar geld en daarvoor heb je nu eenmaal een gulle gever nodig. Het is dus best begrijpelijk maar het is wel jammer en principieel onjuist.

Onze relatie met de natuur vormt het meest kwalitatieve aspect van ons bestaan; het zou juist een uitstralingspunt, een referentie moeten zijn, voor dat 'witte circuit': hoever kunnen we gaan met datgene wat we ons als maatschappij willen veroorloven zonder risico's te lopen, zonder brokken te maken en zonder waarden aan te tasten waarvan anderen afhankelijk zijn? Dat vereist een ecologische opstelling. Pas dan kan het opkomen voor eigen belangen tegelijk het behartigen zijn van die van een ander, omdat ze uit elkaar voortvloeien. Dan kan het boerenbedrijf de natuur respecteren en daarmee aanleiding zijn voor een natuur die de moeite waard is.

Het zal een natuur zijn die ook weer betaalbaar wordt, dat wil zeggen dat ze niet gebukt gaat onder de immense lasten van aankoop en beheer. Lasten die niet meer op te brengen zijn. We weten overigens allemaal dat, als ze wél worden opgebracht, ze voortkomen uit meerwaarde die verkregen is door op andere plaatsen en op andere wijzen natuur te vernielen. In deze geest zullen we dan ook naar verweving toe moeten, of we het willen of niet. Hoe we het ook wenden of keren: integratie is een kerngedachte waarmee we ons móeten bezighouden.

Als men nu zou vragen wat onder scheiding en verweving verstaan moet worden, dan is na alles wat hierboven is geschreven, het antwoord niet

zo moeilijk. Het economisme, het verschijnsel waarbij onderlinge verhoudingen van de mensen gestuurd worden door buiten hen staande krachten, wekt datgene op wat we wel eens als ‘verdeel-en-heers’ plegen te noemen. Belangengroepen die alle de dupe zijn van dezelfde externe krachten, komen tegenover elkaar te staan en gaan elkaar bestrijden:

- Boeren tegen burgers die meer autowegen willen.
- Boeren tegen buitenlui die meer natuur willen.
- Burgers tegen buitenlui die kroonberoepen aanspannen, als hun laatste bossen bedreigd worden.
- Buitenlui tegen boeren die met hun bedrijfsintensivering de laatste restjes blauwgrasland vernietigen.

Dit is dus scheiding. En wie dan alle partijen een beetje hun zin geeft om daarmee de tegenstellingen nog meer aan te wakkeren, houdt zich met scheidingsstrategieën bezig. Daar tegenover staat verweving: dat is de activiteit die deze vervreemding wil doorbreken, de belangengroepen tot elkaar wil brengen. Ofwel, de activiteiten van de een in het reine wil brengen met die van de ander. Dat laatste gaat niet zomaar, dat kost tijd, moeite en strijd. Het geldt dan ook meer een strategie dan de omschrijving van een situatie: maak ik gebruik van de tegenstellingen – scheiding dus – of wil ik ze juist doorbreken – verweving?

Aan zo’n overweging kan iedere menselijke activiteit getoetst worden het stukmaken van de tegenstellingen – scheiding – om welke ze juist doorbroken willen worden. Kan zo’n overgang kenteken zijn van noodzakelijke activiteit? We hoeven er dan ook geen moeite voor te doen om uit te maken of iets nu onder scheiding of verweving valt.

Maar deze omschrijving is een maatschappelijke beschrijving. Ze is heel ruim en omvat het totale menselijke handelen. Ze is ook dialectisch: ze omvat zowel het kijken van het geheel naar de delen als van de delen naar het geheel. Er bestaat dan ook geen scheiding zonder verweving en geen verweving zonder scheiding. Dat speelt ons parten als we de zaak willen concretiseren en in een bepaalde context willen plaatsen, bijvoorbeeld in die van de relatie tussen landbouw en natuur. In strategische zin van actievoeren kan het dan heel zinnig zijn om over scheiding en verweving te praten. Maar het wordt dan wel erg moeilijk om – laten we zeggen ‘objectief’ – te oordelen of een bepaald geval scheiding of verweving is. En aangezien er een functionele en een ruimtelijke dialectiek bestaat het, geldt dit probleem als we functioneel én als we ruimtelijk willen kijken. Op beide wordt hieronder kort ingegaan.

Er zijn levensgemeenschappen die een belangrijke bijdrage leveren aan de diversiteit van onze flora en fauna; andere doen dat veel minder. Je zou alle toestanden die in Nederland te vinden zijn, op één lineaire schaal kunnen plaatsen, laten we zeggen van heel goed naar heel slecht

uit het oogpunt van natuurbehoud. Dit is gechargeerd uitgedrukt en negeert de schaal van kijken, de relatie met andere gebruiksvormen, criteria van interpretatie en andere zaken. Nu is het zo dat alle bedrijvigheden van de mens invloed op die verdeling hebben, deels ten gunste, deels ten nadele. Op een gegeven moment in onze historie – en we weten allemaal dat dat moment gepasseerd is – worden alle activiteiten kwalijk voor de diversiteit, het object van natuurbehoud. En de dreiging bestaat dat ook andere functies in het gedrang gaan komen. Het is duidelijk: er moeten afspraken gemaakt worden.

In het spraakgebruik noemen we zulke afspraken ‘normen’. Het woord houdt in dat ergens op één lijn tussen twee uitersten een streep wordt gezet, met als bijschrift: "Tot hier en niet verder". De bedoeling van zo'n afspraak is goed – maar ze betekent niet meer en niet minder dan dat een stuk van de natuurlijke kwaliteit van onze omgeving wordt opgegeven. Er ontstaat een traject onder de norm, een stuk niemandsland.

Nu is het zo dat het natuurbehoud in het geheel van functies de gevoeligste is. Het is gebaat bij de hoogste waarden op de lijn van ‘goed’ naar ‘slecht’. Wat met de normstelling gebeurt, is dan ook in feite niets anders dan dat een stuk natuurbehoud wordt opgegeven, niet meer en niet minder.

Moeten we ons daarom maar tegen zulke normstellingen keren? Bewust kiezen voor dwarsliggerij? Dat doen we vaak. Maar dan stellen we ons zoals heet, ‘niet constructief op’, immers, we willen niet flauw zijn en gaan in commissies zitten waarin over normstelling gesproken wordt. Best mooi maar we praten dan wel over zaken die ons eigenlijk niet aangaan, dat moeten we goed beseffen.

Het is de functionele pendant van de problemen rond de milieukartering: je waardeert maar je geeft daarmee te kennen dat je een stuk van je belang prijsgeeft. En daar moeten we geen misverstand over laten bestaan omdat het zo vaak gebagatelliseerd wordt. Maar die prijs is niet gering, zowel in ecologische als in maatschappelijke zin. Ecologisch omdat alle belangrijke grenzen zich juist in dat niemandsland bevinden, in het bijzonder de trofiegradiënten. Die zijn met geen tienmaal zoveel het aantal zuiveringsinstallaties als nu terug te roepen zijn.

En maatschappelijk omdat zo'n omgang van zaken legitimering van de groei betekent. Je verdunt de effecten van de belasting zo dat je er met je norm niets meer van merkt. En dat geeft nu juist een vrijbrief om verder te gaan op de eerder ingeslagen weg. Dit zijn zulke belangrijke zaken dat ze eigenlijk een apart hoofdstuk zouden rechtvaardigen.

In het begin van dit verhaal is het ‘witte circuit’ ter sprake gekomen als een nieuwe vorm van economie bedrijven. In dat circuit vindt steeds meer verweving plaats. Maar in zijn geheel is het een product van scheiding: je zou het een ‘reservaat van anticultuur’ kunnen noemen, een eiland in een weifelende maatschappij.

Klinkt daar niet hetzelfde in door als wat zojuist over het natuurbehoud werd gezegd? Trekken natuurbehouders zich niet ook terug in hun tegencultuur? In hoeverre is dat nu escapisme, in hoeverre is van werkelijke tegencultuur sprake?

We vonden het jammer dat het natuurbehoud en de landschapsecologie zo weinig in het 'witte circuit' betrokken waren. We zagen dat de fout vooral te vinden was in de afhankelijkheid bij de natuurbeschermers van de geldschietters uit de officiële economie. Welnu, als we over verweving praten, dan bedoelen we dat de natuurbehoudsgedachte en het 'witte circuit' in elkaar vloeien. Maar het 'reservaatidee' ten opzichte van de officiële economie, om deze voor het gemak maar even zo te noemen, daar moeten we voorlopig maar niet aan tornen.

Ons daaraan conformeren doen we al te vaak. Dat betekent niet meer en niet minder dan het opgeven van natuurbehoud als een strevenswaardig doel. En bovendien betekent het een legitimering van natuurvernietiging, omdat we hebben aangegeven dat dat het beste voor de natuur zou zijn. Wat we met 'verweving' bedoelen, blijkt dus niet tegenover scheiding te staan, maar er mee samen te gaan.

We zouden graag zien dat ook de boer zich in het reservaat begeeft. Het reservaat van het 'witte circuit'. Het is fijn dat we hiertoe enkele aanzetten zien gebeuren.

Dit was de kant van de functionele dialectiek. Er is uit gebleken dat scheiding en verweving geen tegenover elkaar staande begrippen zijn maar samen horen te gaan. Het wordt nu zaak om op de ruimtelijke dialectiek in te gaan. ook dit is een uitgebreid veld dat hier slechts in beperkte mate kan worden aangeduid. De gedachte aan reservaten, gebieden met een eigen status, stamt voor wat Nederland betreft, van F.W. van Eeden, de vader van de dichter. Het idee is bijna anderhalve eeuw oud. Maar dat wil niet zeggen dat het fenomeen van de ruimtelijke scheiding ook zo oud is. Integendeel, dat is ouder dan de weg naar Rome. Ruimtelijke scheiding hoeft dan ook niet per se met verweving in strijd te zijn, dat laat de historie zien.

Bekend is de esdorpenstructuur waar concentratieplekken van voedselrijkdom in een relatief voedselarm gebied een scheiding betekende van de voornamelijk agrarische activiteiten van de bewoners. Zoals de schapenteelt, de hooiproductie, de intensieve en minder intensieve gewasenteelt, de diensten – ze hadden allemaal hun vaste plaats in de structuur van het landschap. Er was in die tijd wel eenheid tussen structuur en functie. Alle geledingen waren van elkaar afhankelijk: er was verweving van doelstelling tegenover scheiding van activiteit. De oudste natuurbescherming paste daar eigenlijk heel goed in.

Ze profiteerde er ook van. De mooiste stukken – naar onze maatstaven gemeten – lagen vaak juist niet in het cultuurland maar in een ring eromheen. Men noemde ze 'vuil land' of 'onland' want men had er toch

niets aan. Daar huisden uilen en ringslangen en er groeiden raadselachtige kruiden. En men keek met welwillende geamuseerdheid naar die vreemde mensen die daar speciaal naar kwamen kijken.

Het verschil tussen vroeger en nu is dan ook niet dat er verschillende activiteiten plaatsvonden, maar belangrijker is dat vragen rondom structuur verdwenen in een zee van oligotrofie, terwijl het cultuurproduct gericht is.

Het probleem waarmee we geconfronteerd werden, is dan ook niet dat er natuurreservaten bestaan, waarin we proberen iets te behouden. Het probleem is dat ze zo hermetisch gesloten moesten worden, dat ze wel tot belangenconflicten móéten leiden.

We moeten ons dan ook niet keren tegen het bestaan van reservaten als zodanig – het gaat om het feit dat de belangen tegenstrijdig zijn. Dat hangt samen met de inbreng van externe energie, een toestand die noodgedwongen het conflict in de hand werkt. Ook dit belangenprobleem blijkt een energieprobleem te zijn.

Wat is er nu tegen te doen? Het ‘witte circuit’ werd geacht de behoefte aan externe energie in te dammen, zodat een stabiele en beheerste productie in de toekomst weer mogelijk zou zijn. Zo hebben we het zopas geconcludeerd. Maar hoe geef je daar nu ruimtelijk vorm aan?

Hier raakt onze probleemstelling een ander discussiepunt, een ander ‘*hot issue*’ van deze tijd: dat van de kleinschaligheid en decentralisatie. De voortdurende groei van het energieverbruik heeft op alle gebieden schaalvergroting tot gevolg gehad. Overal zien we oproepen voor een nieuw begin. “*Small is beautiful*” is de leuze. Het is maar de vraag of zo’n gedachte juist is. Er is veel wantrouwen bij discussies over kleinschaligheid en decentralisatie. Want wat heeft het voor zin om kleinschaligheid na te streven als je niet tegelijk de energiestromen indamt? Dan laat je de gevolgen tot in de kleinste hoeken doordringen en dat is precies wat je *niet* bedoelt.

We kennen allemaal de gevolgen van de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening; ‘gedecentraliseerde concentratie’ heette het daar. Het was een pleidooi voor kleinschaligheid maar het resultaat was wel dat de urbanisatie zich als een deken over heel Nederland uitstreekte. Van de goede bedoelingen is niets terechtgekomen. Was het dan toch niet beter geweest om kernen van urbanisatie na te streven waarbij de rest van het land wat meer de kans had kunnen krijgen om zichzelf te blijven en eens onderdeel te worden van het ‘witte circuit’?

Hetzelfde probleem doet zich voor op allerlei terrein. We denken aan de waterzuivering, het wegennet enz. Wat de landbouw betreft moeten we ons heel goed realiseren wat een structuur zoals die vroeger was – met onafzienbare heidevelden en uitgestrekte blauwgraslanden in het veengebied – zelfs bij de meest optimistische toekomstperspectieven niet re-

alistisch is. De 'productiebeheersing' zal zich op een ander niveau afspe-
len dan dat waarop vroeger de natuurlijke omstandigheden werden be-
paald.

Zo komt haast vanzelf de gedachte naar boven van 'productiereserva-
ten'- gebieden waarin niet de oligotrofie maar de eutrofie wordt opge-
borgen. Intensieve wordt hier ruimtelijk aan banden gelegd terwijl in
meer of minder concentrische ringen eromheen voor allerlei andere
vormen van productie plaats is. Alleen zo lijkt het mogelijk dat scheiding
van activiteiten en verweving van belangen kunnen samengaan terwijl
tóch een zeker minimum van productie gewaarborgd is.

In de schaduwplekken hiervan: de plaatsen waar de invloed van de ker-
nen het minste doordringt, is dan plaats voor meer kwalitatieve zaken
van het 'witte circuit'. Daar zullen ook stukjes 'onland' bewaard blijven
als echte natuurreservaten; niet alleen ten gerieve van die mensen die
dat nou leuk vinden maar ook als een referentie. Ofwel, een teken aan
de wand voor diegenen die moeten oordelen over goed en slecht, onze
normeerdere. Het lijkt me mogelijk dat zich uit zo'n patroon van schei-
ding en verweving een economische structuur ontwikkelt met genoeg
levensvatbaarheid. Een structuur die ook na een energiecrisis nog le-
venskansen heeft.

Je zou het zo kunnen zeggen dat de 'ruimtelijke dialectiek' de vraag be-
heerst van de 'grootschalige beperking' terwijl de functionele dialectiek
staat voor kleinschalige ontwikkeling. Diegenen die mijn filosofie ken-
nen, zullen weten dat ik deze beide beschouw als kernzaken van een
strategie voor de toekomst.

In dit verhaal is getracht in een soort inleidende beschouwing tot een
soort begripsomschrijving te komen. Een geheel nieuw probleem wordt
het als we ons gaan afvragen, hoe dit alles in de praktijk vorm zal moeten
krijgen.

Kleinschalige ontwikkeling moet zichzelf sturen maar voor een groot-
schalige beperking is een stuur van buitenaf nodig, een politiek proces.
Daarvoor zijn zoveel vragen nog niet bekeken zoals: welke speelruimte
biedt de economie van vandaag ons? Naar welke economie willen we
eigenlijk toe? Wat heeft onze ecologische norm voor goed of niet goed
met vroeger te maken?

Bij dit stuk volgen twee controversiële stellingen voor discussie die
voortkomen uit de kern van het betoog. De ene representeert de ruim-
telijke dialectiek, de andere de functionele. Eigenlijk zijn het meer vra-
gen dan stellingen, vragen over een probleem waar we met elkaar niet
uit zijn. U kunt samen met de boer naar de akker gaan om te kijken hoe
deze er voor staat. Hij kijkt naar de aardappels, u naar het onkruid er-
tussen.

Maar dát is geen verweving. Hier is gepoogd aan te geven hoe vooral de eis van verweving van *belangen* een eis voor de toekomst is. We hebben laten zien hoe scheiding en verweving dialectische begrippen zijn, hoe er geen scheiding zonder verweving en geen verweving zonder scheiding bestaat.

In strategieën voor de toekomst kunnen we met elkaar behoorlijk van mening verschillen. Dat is goed want uit het conflict moeten nieuwe gedachten opkomen. Maar dan horen we wel open te staan voor elkaars argumenten. Als we die argumenten van onze tegenpartij met één formule afdoen, dan maken we een confrontatie van gedachten onmogelijk.

Wie dat doet, weigert de dialoog en is, strijdig met ons pleidooi, niet met verweving van belangen maar met scheiding van geesten bezig. We zullen daar voor moeten waken.